

Мр Луција Ђурашковић

О култу Светих Сергија и Вакха у Црној Гори

ЈУ „Музеји и галерије Будве“

Апстракт: Рад покреће питања и указује на основне смјернице које се односе на могућности актуелизовања одређених карактеристика хришћанског култа Св. Сергија и Вакха на простору Црне Горе, посебно југоисточног Јадрана. Сврха и циљ истраживања је да се теоријска апликација која за предмет има наведени култ на Црногорском приморју, преко избора и туристичке валоризације најзначајнијих светих мјеста посвећених реченим светитељима, трансформише у оквиру практичне реализације конкретне туристичког пројекта пограничног простора Црне Горе и Албаније које је у времену раног хришћанства имало особене просторне и историјске карактеристике. Основна методолошка хипотеза рада представља дескрипцију најзначајнијих сакралних споменика или њихових остатака на Црногорском приморју који су посвећени Св. Сергију и Вакху, анализу њихових културних значења, као и повезивање са хеуристичким рјешењима из области ходочасног туризма. Подразумијева се да се тиме покушавају испитати нове могућности за развој и унапређење културног туризма. Сакрални споменици посвећени Св. Сергију и Вакху, као и афирмација њиховог култа, представља посебно значајан културни потенцијал, који захтијева заштиту, адекватну презентацију и особено позиционирање у културно-туристичкој понуди. Тиме се отвара претпоставка за различите даље могућности развоја и унапређења ходочасничког туризма као сегмента културног туризма, а такође и битно валоризује и афирмише културно-историјска баштина.

Кључне ријечи: историја, хришћанство, култ, култура, умјетност, архитектура, храм, Св. Сергије и Вакх, Црногорско приморје, културна баштина, туристичка валоризација

Појам култа у хришћанској култури представља један од најсложенијих интердисциплинарних питања с обзиром да се овим предметом баве етнологија, со-

циологија културе, антропологија, теологија и историја умјетности. Имам у виду комплексност овог питања с обзиром на различитост приступа разних аутора овом проблему у зависности од методолошких школа или правца коме припадају. Ово наглашавам због честих несагласности или контроверзи на које сам наилазила при дефинисању самог појма. Према томе основно је питање што чини и из чега произлази основна дефиниција овог феномена. Етимолошки ријеч култ долази од латинске речи **cultus**, која је један облик глагола **colere**, а значи “славити” или одавати почаст божанству. Код многобожаца **Cultus** је била општа ријеч за слављење без обзира на то о којем се Богу радило. Вулгата, латински превод Библије, користи ту ријеч у уопштеном смислу слављења без обзира на божанство на које се мисли, што, на примјер, потврђује навод у Дјелима Апостолским (17:3–25). Ова ријеч се такође користи у првобитним хришћанским текстовима који говоре о слављењу једног истинског Бога. Дакле, у хришћанству појам култа проистиче из светости која произлази из Исуса Христа. Крајње теолошко утемељење феномена “оних који су ближи Богу”, наравно, налази се у новозавјетном учењу о заједници светих, мистичком тијелу Христовом и у самој природи цркве.

Управо однос према значењу и очувању појма светитеља заштитника породице или шире заједнице, утицаће на формирање специфичне релације према одређеној светитељској личности чији ће се култ протезати дубоко, опипљиво оваплоћен, кроз историју. У складу са

овим, битно је истаћи да на формирање култа одређеног светитеља утиче и бројност сакралних храмова саграђених на одређеном простору, чудотворство икона, као и бројност породица које славе крсно име посвећено тој истој светитељској личности.

Фреска са ликовима Св. Сергија и Вакха

Култ **Св. Сергија** (лат. *Sergius*) и **Вакха** (лат. *Bacchus*) је првенствено морем, а затим и преко Цариграда и Дарданије (централног Балкана) доспио у предјеле јужног Јадрана, односно приморског дијела Црне Горе. Бројност откривених цркава посвећених овим светитељима свједочи о значају који је имао култ ових светитеља у средњем веку, посебно на нашем простору. Податак да су у манастиру Милешева похрањене мошти ових светитеља (посредством Св. Саве са његовог поклоничког путовања из Сирије и Антиохије¹) битно је допринио уздизању њиховог култа. Међутим, и прије ових времена култ Св. Сергија и Вакха је био активно присутан, а сматра се једним од најраније установљених култова на овом простору, имајући у виду посебно простор јужног Јадрана (од Дубровника до Скадра на југу) који је, на основу свих показатеља, кључан је за проучавање култа ових светитеља, јер је ту концентрисан и највећи број цркава, према сачуваним подацима више од 15, али и становништва које слави Срђевдан као крсну славу. На примјер, Дубровник је све до 972. године у Св. Сергију и Вакху имао своје светитеље-заштитнике града. Миграција и исељавање са тих простора вјековима је у нове предјеле преносило и славу

Срђевдан, тако да се, поред осталих мањих регија, Црна Гора са Приморјем сматра за простор у коме је култ ових светитеља био значајно развијен. Посебну улогу у преношењу и уздизању овог култа имао је бенедиктински ред.

Сергије и **Вакх** су живјели на прелазу III у IV вијек, у вријеме реформи Римског царства и великих прогона хришћана од стране цара Диоклецијана (владао од 286. до 305. године). Били су официри граничних легија римске војске у сиријским провинцијама Аугуста Еуфратска и Аугуста Еупхратенсис, у пограничном предјелу према персијској држави Сасанида. Због тога што су били хришћани, Сергије и Вакх су страдали од стране цара Галерија Максимијана (*Gaius Galerius Valerius Maximianus*, 305–311), једног од четири савладара-тетрарха Римског царства. Били су лишени војничких инсигнија и обучени у женске хаљине спроведени улицама града (могуће да је у питању био град Арабис-Arabissus у Кападокији, Мала Азија), што је био уобичајен начин осрамоћивања војника. Након тога су упућени намјеснику Антиохије, који је наредио да буду мучени и убијени: Вакх је у граду Барбалису (*Barbalissus*) шибан до смрти, док су Сергију укуцане ексерима дрвене даске на стопалима и тако је морао да хода до изнемоглости. На послијетку му је одрубљена глава у граду Ресафу (Росаф, Расафа) у Сирији, 305. године. Град Ресаф (на арапском Ар-Расафех) је настао негдје у IX вијеку прије нове ере, као војни камп Асираца. У римско и византијско доба представљао је снажно утврђено упориште према граници са Персијанцима. Честа чуда која су се дешавала у Ресафу око гробнице Св. Сергија и Вакха, а такође, и Св. Јустине, хришћанске мученице која је највјероватније била сахрањена на истом мјесту, начинила су од тог града једно од најважнијих ходочасних мјеста раног хришћанства. Археолошка истраживања су потврдила да је до 425. године Ресаф већ био центар култа Св. Сергија, који је био веома раширен и поштован на Истоку све до арапских освајања у VII и VIII вијеку. Арапско хришћанско племе Таглиб (Тагхлиб) имало је Св. Сергија и Вакха на својој застави, док је група номадских племена Бану Гасан (Бану Гхассан) поштовала Св. Сергија, односно Саркиса на арапском, као свог заштитника. Један од највећих поштовалаца Св. Сергија био је саса-

¹ Види: Р. М. Грујић, *Св. Сава и мошти Св. Срђа и Вакха*, Гласник Скопског научног друштва, књ. 15–16, Скопље, 1936.

нидски краљ Персије Хозрое II (590–628), који је вјеровао да му је Св. Сергије неколико пута помогао. Од IV вијека и признавања хришћанства као званичне религије, Ресаф и култ Св. Сергија и Вакха имаће велики значај у позном Римском царству, односно раној Византији. Убрзо, 434. године, Ресаф мијења име у Сергиополис и постаје епископско сједиште у коме ће за вријеме цара Јустинијана (527–565), године 559. бити завршена градња велелепне цркве посвећене Св. Сергију и Вакху. Цркве посвећене овим светитељима, Јустинијан је саградио и у Цариграду и граду Акру што представља потврду уздизања овог култа у ранохришћанском периоду. Св. Сергије и Вакхо постају и једни од заштитника византијске војске, а сам Ресаф и црква са гробницом и моштима једно од највећих ходочасничких мјеста читавог Истока. Под налетом Персијанаца у VII вијеку, па затим и Арапа у VIII вијеку, црква у Ресафу је поприлично страдала, а под све јачим притиском ислама, упоредо са узмицањем хришћанства, узмиче и слављење култа Св. Сергија и Вакха на том простору.

Остаци цркве Св. Сергија и Вакха²

Ако би судили по броју цркава посвећених Св. Сергију и Вакху у приморју и залеђу јужног Јадрана, ови светитељи су у током цијелог средњег вијека на овим просторима били веома поштовани и посебно прослављани (као крсна слава слављени / 7. октобра по старом, или 20. по новом календару). Послије успона и развоја овог култа у Сирији у периоду од IV до VII вијека, он касније постепено слаби под утицајем ислама, мада ће се неки обичаји ве-

зано хришћански оријентисане пустињске номада задржати до данас. У даљим временима средњег вијека, па и касније, простор западног Балкана ће представљати подручје са снажним упориштем развоја и одржања овог култа. За најстарији помен празновања овог култа сматра се његово помињање у були Папе Александра II, 1067. године „sanctorum Sergii et Bachi“.³

Најзначајније цркве које у Црној Гори уздижу култ ових светитеља су: Црква Св. Сергија и Вакха код Скадра на Бојани, у којој су сахрањивани владари Зете из династије Војислављевића у XI и XII вијеку и црква Св. Сергија и Вакха у Подима код Херцег Новог (нема писаних података о времену њеног настанка). Када је ријеч о првој, претпоставља се да се на простору око Скадра (лијева обала ријеке Бојане) и прије подизања ове грађевине налазио храм посвећен овим светитељима из периода Јустинијана (VI вијек). Касније ће култ преносити бенедиктинци, тако да се, према одређеним истраживачима, црква, у периоду XI вијека, налазила у саставу њиховог манастира. Као доказ изразитог поштовања ових светитеља свједочи и чињеница да је црква Св. Сергија и Вакха постала породична гробница династије дукљанских краљева. Поштујући старину и значај ове цркве, краљица Јелена Анжујска је са синовима, Драгутином и Милутином, 1290. године саградила нову на темељима старе. То је био највећи сакрални објекат на простору барске надбискупије. На жалост, због саме позиције манастира и његовог подривања од ријеке Бојане, а, такође, и турска похара XVI вијеку, утицали су да су до данас од цркве и манастира остали само трагови рушевине. У литератури се ова грађевина помиње и као црква Св. Срђа код Оботе (Обода), док о значају култа Св. Сергија и Вакха на простору Скадра говори и податак да је Скадар, почевши од 1215. почео да се назива и Росаф, према граду у Сирији, гдје је Сергије посијечен почетком XIV вијека и одакле се раширило поштовање овог светитеља у Римском царству. Први помен цркве налази се у Летопису попа Дукљањна, док прве поузданије податке о њој износи историчар Јастребов (*“О православним српским старим и новим црквама у Старој Зети”* (садашњем

² Преузето са: <http://www.rastko.org.yu/rastko-al/zbornik1990/ljdurkovic-skadar.php>.

³ Историја Црне Горе, Од најстаријих времена до XII вијека, том II, Титоград 1967, стр. 441.

скадарском округу) објављен у “Податци за историју српске цркве” 1879.)⁴.

Црква Св. Сергија и Вакха у Подима код Херцег Новог

За развој култа ових светитеља на приморском појасу Црне Горе, значајне су и цркве: већ поменута, стара црква Св. Сергија и Вакха у Подима код Херцег Новог (данашња црква потиче из краја XIV или поч. XV вијека), црква Св. Срђа у Тивту (из XI вијека), капела Св. Срђа и Вакха у Стонском пољу, као и бројне друге цркве и капеле (посебно на подручју Котора).

Услед честих миграција, данас је прослављање Св. Сергија и Вакха везано за само одређене, мање, просторе Црне Горе, па дијелом и Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине. Земљорадници (ратари) нарочито пазе да на Срђевдан не излазе са воловима у поља, јер, како се у народу каже, на тај дан не ваља орати. Такође се вјерује се да на тај дан и дивље звијери преображавају у питоме и кротке.

Имајући у виду наведено, поред осталих мањих регија, Црна Гора са Приморјем се може сматрати за простор у коме је култ ових светитеља био значајно развијен, те и данас пружа бројне могућности за развој ходочасничког, а самим тим и културног туризма.

⁴ Види: И.С. Јастребов, *Подаци за историју српске цркве*, Београд 1879, 143–176.